

АНАЛІЗ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗА ВАЛОВОЮ ДОДАНОЮ ВАРТІСТЮ

Анотація. Подано аналіз регіонального розвитку України за валовою доданою вартістю. Розглянуто сутність нерівномірності регіонального розвитку, значення валової доданої вартості в економіці країни. Класифіковано регіони за валовою доданою вартістю та зроблено висновки щодо розвитку виробництва в регіонах.

Аннотация. Представлен анализ регионального развития Украины по валовой добавленной стоимости. Рассмотрена сущность неравномерности регионального развития, значение валовой добавленной стоимости в экономике страны. Классифицированы регионы по валовой добавленной стоимости и сделаны выводы о развитии производства в регионах.

Annotation. The article analyzes the regional development of Ukraine through the gross value added. The essence of uneven regional development, the value of gross value added in the economy is considered. The regions are classified in terms of gross value added and conclusions are drawn about the development of production in the regions.

Ключові слова: нерівномірність, валова додана вартість, регіон, диференціація.

Прискорення темпів розвитку економіки України, структурні зрушення в господарській системі супроводжуються значними змінами в регіональному соціально-економічному розвитку держави. Поєднання традиційних умов і чинників розвитку економіки з необхідністю швидкого реагування на ринкові перетворення, а також вплив глобалізації зумовили нерівномірність розвитку регіонів, загострення соціальних проблем.

Перехід до ринкової економіки змінив просторові характеристики національної економіки. Процеси первісного нагромадження капіталу, приватизація порушили регіональну збалансованість, сформовану при Радянському Союзі, яка забезпечувалася за рахунок перерозподілу результатів виробництва в єдиному народногосподарському комплексі. Це призвело до того, що ряд територій, виявився в більш складному економічному, соціальному становищі в процесі переходу до ринкової економіки. У сформованих умовах розвитку національної економіки, що орієнтується на експортні галузі, тільки ті регіони, де існували підприємства цих галузей, отримали можливість більш м'якого адаптування до умов ринкової економіки. Ресурсно-витратний розвиток України призводить до того, що в структурі виробництва вітчизняної промисловості переважають низько- і середньотехнологічні продукти. Зокрема, на сировинну продукцію в загальному обсязі реалізованої продукції добувної та обробної промисловості в 2011 році припадало 67,6 %, у той час, як на інноваційну продукцію – 11,2 %, а на товари тривалого користування – 1,4 % [1].

Але основна маса регіонів України не мають цього сировинного потенціалу. Ця яскраво виражена асиметрія загальнонаціонального та регіонального розвитку стала посилюватися значною концентрацією фінансових потоків у вертикально централізованій системі. Також тим, що регіонам і муніципальним утворенням у даний час слід надолужити самостійно вирішувати всі основні питання життєзабезпечення, які раніше відносилися до державного рівня. При цьому необхідного відповідного перерозподілу обмежених виробничих ресурсів у просторових координатах не відбулося. Необхідна для єдності національної економіки сукупність самодостатніх, ефективних регіональних відтворювальних систем, органічно інтегрованих у національну відтворювальну систему не сформувалася. Все це стало іманентними вітчизняній економіці факторами послідовного посилення диференціації регіонального розвитку, яка доходить до критичного рівня.

Найвищого рівня розвитку за показником валового регіонального продукту на душу населення серед регіонів досягнуто в Києві, де його значення в 2012 році в 3,5 рази перевищувало середнє значення по Україні, а низького – у Чернівецькій області (на 47 % менше середнього рівня, при чому у 2011 – 45 %). У цілому з 27 регіонів лише у семи (м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Київська та Полтавська області) частка валової доданої вартості, яка припадала на одну людину, була вище за середній рівень по Україні. Концентрація економічної потенціалу в зазначених регіонах значно впливає на рівень і темпи розвитку країни в цілому.

Динаміка економічного зростання економічно-сильних регіонів виявилася нестійкою під впливом світової фінансово-економічної кризи, яка визначила суттєве падіння попиту на сировинних ринках. Позитивна динаміка спостерігалася переважно в регіонах України, виробництво яких орієнтовано на локальний ринок, на поточне споживання, яке має нетривалий цикл і не є матеріало- або капіталомістким. Разом із тим найбільше падіння протягом періоду кризи відзначено в східних регіонах України, де переважно сконцентровані підприємства металургії, машинобудування і хімічної промисловості, які найбільшою мірою постраждали від кризи [2].

Регіони України істотно відрізняються за рівнем технологічного розвитку і за характером економічного зростання. Цей факт визначає диференційований підхід до регулювання становлення економічного розвитку на базі кожного регіону.

В Україні одночасно спостерігаються процеси деіндустріалізації – зменшення частки промислового виробництва за рахунок зростання сфери послуг, інформаційних галузей; реіндустріалізації – оновлення промислових підприємств традиційних галузей; неоіндустріалізації – зміна виробничих циклів і спеціалізації на основі існуючого науково-технологічного і трудового потенціалу. Регіональний розвиток, що зумовлює формування регіональної політики, значною мірою спричинений суспільно-географічними чинниками, такими, як природно-ресурсний потенціал, демографічна ситуація, територіальна структура виробництва і розселення, міграційні процеси. Вони впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, рівень життя населення.

Одним з основних узагальнюючих індикаторів розвитку регіону є валова додана вартість, яка обчислюється шляхом виключення із сумарної валової продукції обсягів її проміжного споживання. На сьогодні ВРП обчислюється регіональними Головними управліннями статистики тільки виробничим методом на основі наявної інформаційної бази результатів обчислення розвитку галузей. Для цього залучається інформація різних відомств: Державної податкової інспекції, управлінь економіки, фінансів тощо. Частина показників, параметри яких неможливо визначити на основі наявних джерел інформації, обчислюються із застосуванням непрямих даних або визначаються на основі експертних оцінок [2].

Отже, одна із складових ВРП – валова додана вартість. На макрорівні елементи валової доданої вартості (ВДВ) є основними статтями первинних доходів економічних агентів, а елементи кінцевого продукту – статтями витрат на кінцеве споживання та нагромадження. Тому моделювання взаємозв'язків елементів ВДВ та кінцевого продукту можна розглядати як процес трансформації первинних доходів у кінцеві витрати та нагромадження.

Додана вартість в умовах ринку є одним із головних показників для оцінки діяльності як окремого підприємства чи галузі, так і ступеня розвитку економіки в цілому. Дана вартісна величина показує, скільки у процесі виробництва готового продукту до сировини та матеріалів додано нової вартості, яка може бути куплена кінцевим споживачем. Саме куплена, тобто додана вартість має бути реалізованою, щоб виробництво мало змогу відновлюватися і розширюватися. Тобто в ринковій економіці необхідно додавати до предметів праці рівно стільки вартості, щоб кінцевий продукт був конкурентоспроможним. У нинішніх умовах розвитку економіки нашої країни інтерес до вивчення даних питань посилюється, що зумовлюється сучасними підходами до формування нових механізмів господарювання [3].

Термін "додана вартість" у вітчизняній практиці широко почав застосовуватися в останнє десятиріччя минулого сторіччя з уведенням податку на додану вартість. Тоді ж і виникла необхідність обрахування бази оподаткування даним податком, тобто власне суми доданої вартості.

Валова додана вартість – це та частина випуску, яка додається факторами виробництва до вартості проміжного споживання, тобто вартості сировини, матеріалів, електроенергії тощо, спожитих у процесі виробництва. Тому величина валової доданої вартості визначається як різниця між випуском і проміжним споживанням. Вона є валовим показником, оскільки включає в себе амортизацію (споживання основного капіталу). Дещо інше трактування валової доданої вартості та проміжного споживання дається у Національному класифікаторі України (класифікація видів економічної діяльності). У документі зазначається, що валова додана вартість – це вартість валової виробленої продукції за відрахуванням вартості витрат на сировину та матеріали, а також інших витрат проміжного споживання. Проміжне споживання – це витрати на товари та послуги (сировину, паливо, енергію, поточний ремонт, послуги транспорту тощо), які були використані статистичними одиницями для виробничих потреб [4].

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – це сума доданої вартості усіх фірм в економіці. Отже, додана вартість як один із найважливіших показників економічної діяльності підприємства чи окремих галузей виробництва може бути розрахована на валовій та чистій основах, тобто до і після виключення амортизаційних відрахувань. У цілому ж в економіці, сума валової доданої вартості всіх підприємств та галузей за звітний період складає валовий внутрішній продукт.

Якщо від ВВП відняти споживання основного капіталу, то буде отримано чистий внутрішній продукт, тобто чистий продукт відповідає валовому продукту, зменшеному на величину амортизації. Іншими словами, чистий внутрішній продукт є знов створеною вартістю у галузях матеріального виробництва, тобто становить національний дохід.

Варто розглянути частку ВДВ кожного регіону України у загальній величині ВДВ за 2009 – 2011 роки (рис. 1).

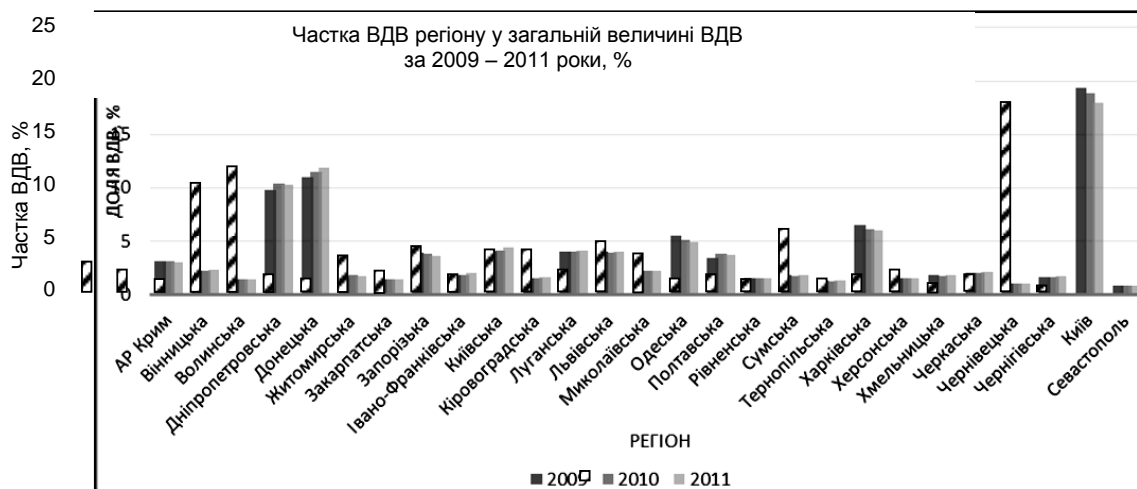

Рис. 1. Частка ВДВ регіону у загальній величині ВДВ за 2009 – 2011 рр.

Найбільшу частку ВДВ мають Дніпропетровська, Донецька, Харківська та Одеська області, які в 2011 році загалом склали 51,1 % усієї величини ВДВ країни. У цей час найменшу частину в утворенні ВДВ займають Чернівецька, Тернопільська, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська області, частка яких є менше за 2 %. Інші регіони мають частку ВДВ від 2 до 5 %. Чітка тенденція до зростання частки ВДВ спостерігається у Донецькій та Київській областях, а до зменшення – у Запорізькій, Одеській, Харківській областях та м. Київ, при чому це зменшення відбулося за рахунок збільшення частки інших регіонів, а не за рахунок зменшення їх грошового вираження. Інші регіони мають не однозначну тенденцію або практично незмінну за поданий період.

Розподіл частин валової доданої вартості за регіонами України наочно відображає диференціацію регіонального розвитку України.

Варто провести класифікацію регіонів за ВДВ за допомогою кластерного аналізу. Загалом усі методи кластерного аналізу поділяються на природні та штучні. У роботі був використаний природний метод, а саме, кількість кластерів була визначена за допомогою ієрархічного агломеративного методу, який дозволяє побудувати дерево класифікації n-об'єктів за допомогою ієрархічного об'єднання їх у групи або кластери на основі мінімальності відстані між об'єктами [5].

У результаті виділили 4 кластери з середніми значеннями в них, які наведені на рис. 2.

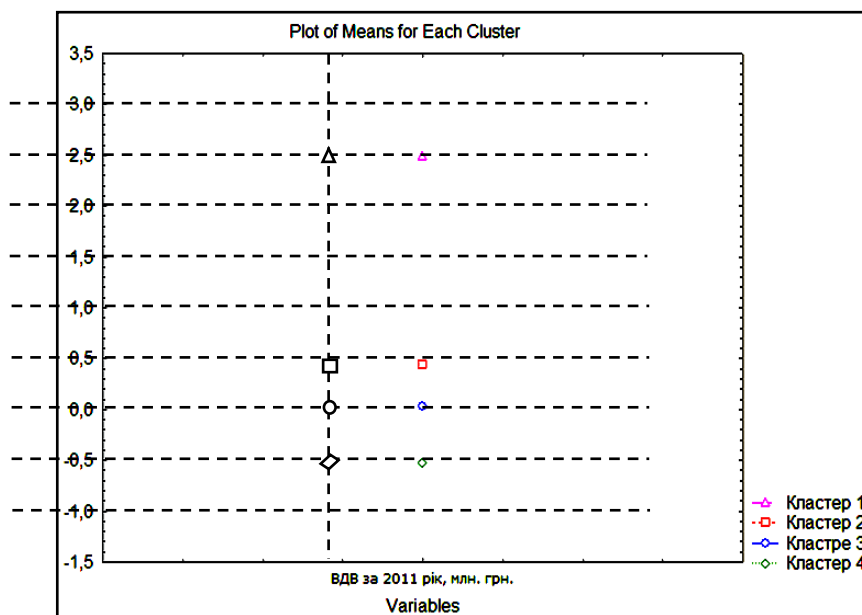

Рис. 2. Середні значення у кластерах

З вигляду графіка можна зробити висновок, що середні значення кластерів відрізняються один від одного, тобто між елементами кластерів існує істотна відстань, що свідчить про коректний поділ регіонів на кластери. Значна відстань між ними є підтвердженням того, що додана вартість країни формується не рівномірно з кожного регіону, а існують деяка кількість областей, які роблять домінуючий внесок.

Для цього варто розглянути, як розподілилися регіони, а також спробувати визначити, з чим це пов'язано (таблиця).

Таблиця

Результати кластерного аналізу

Назвикластерів	Діапазон, %	Регіони, які належать до кластера
Висока частка ВДВ	10,3 – 18	м. Київ, Дніпропетровська, Донецька
Частка ВДВ вище середнього	4,9 – 6	Одеська, Харківська
Частка ВДВ на середньому рівні	3 – 4,4	АР Крим, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Полтавська
Частка ВДВ менше середнього рівня	0,8 – 2,3	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Севастополь

Для визначення особливостей економічного розвитку регіонів України в окремих кластерах пропонується провести аналіз щодо видів економічної діяльності, які переважають в тому чи іншому кластері [6].

Варто розглянути перший кластер. Для нього характерний високий рівень розвитку видів економічної діяльності, окрім сільського господарства, рибальства та добувної промисловості (м. Київ). Значне домінування простежується у таких видах діяльності, як: торгівля, нерухомість, будівництво, транспорт, фінансова діяльність, державне управління та комунікації. Регіонам цього кластера (Дніпропетровській та Донецькій областям) характерне значне домінування у добувній, переробній промисловості та передові позиції в усіх видах економічної діяльності. Ці регіони є промислово розвинені зі змішаними видами економічної діяльності.

Регіонам другого кластера (Одеська, Харківська області) характерний достатньо високий рівень розвитку економічної діяльності, окрім добувної промисловості для Одеської області.

Третій кластер характеризується регіонами, які мають розвинуті види діяльності та всі вони не займають домінуючу роль в Україні. Цьому кластеру притаманна як промислова, так і аграрна спрямованість розвитку регіонів. Такі перепади характерні для добувної промисловості та рибальства в цих областях, розвиток інших видів економічної діяльності спостерігаються приблизно на одному рівні.

Четвертий кластер характеризується регіонами, у яких всі види економічної діяльності є слабкорозвинутими. Всім регіонам цього кластера притаманний достатньо високий рівень розвитку сільського господарства та низький рівень фінансової діяльності, комунікації, готелів, торгівлі. Інші види економічної діяльності не мають однозначних спрямованостей у цьому кластері. Неоднозначність спостерігається в таких видах діяльності, як рибальство, добувна, переробна промисловість та електроенергетика, що може пояснюватися відсутністю природних умов для їх функціонування.

Таким чином, на основі проведених досліджень визначено, що в Україні спостерігається нерівномірність регіонального розвитку, зумовлена високою диференціацією нових видів економічної діяльності та неоднорідність структури економіки територій. Усе це обґрунтовує необхідність удосконалення заходів та важелів державного регулювання регіонального розвитку та створення ефективних механізмів зниження його диспропорції.

Наук. керівн. Раєвцева О. В.

Література: 1. Голова И. М. Трансформация отраслевой науки региона в контексте формирования отечественной инновационной системы / И. М. Голова, А. Ф. Суховой. – Екатеринбург : Ин-т экономики Урал. отд-ния РАН, 2004. – 43 с. 2. Заварина Е. С. Основы региональной статистики : пособие / Е. С. Заварина, К. Г. Чобану. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 416 с. 3. Малиш Н. А. Макроэкономика : навч. посібн. / Н. А. Малиш. – 2-ге вид., випр. – К. : МАУП, 2004. – 184 с. 4. Балацкий Е. В. Оценка объема потенциального ВВП // Проблемы прогнозирования. – № 1. – 2000. – С. 20. 5. Буреева Н. Н. Многомерный статистический анализ с использованием ППП "Statistica" : учебн. материалы / Н. Н. Буреева. – Нижний Новгород, 2007. – 112 с. 6. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/fin19567.html. – Назва з екрану. 7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.